

Kontinuitu vývoje sociologie zosobňuje M. Hájek také tím, že dalším důležitým okruhem jeho působení se staly dějiny české sociologie: mnoho studií věnoval především rozborům tradic sociologie v Brně, z nich pak zejména životu a dílu mladého pokrokového sociologa Bruno Zwickera, který byl před válkou spolupracovníkem Sociologické revue, zabýval se sociologií práce (tedy tématem Hájkovi velmi blízkým), úzce spolupracoval s marxistickými představiteli brněnské sociologie (B. Václavek, L. Svoboda aj.) a zahynulo v osvětlimském koncentračním táboře.

Do tohoto okruhu prací M. Hájka patří také jeho analýzy vývoje sociologie u nás, vzpomínky na řadu současníků, kteří se na něm podíleli. Z jeho memoárů uveřejňujeme zkrácený úryvek.

Přejeme našemu jubilantovi pevné zdraví a neutuchající pracovní energii.

Miroslav Ovesný

ČINNOST BRNĚNSKÉ POBOČKY MASARYKOVY SOCIOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Obnovou státní samostatnosti v r. 1945 byly splněny předpoklady pro plynulý rozvoj brněnské sociologie. Organizačně a institučně byla zachována dosavadní struktura Společnosti: Sociologický ústav. Ústav pro sociální a hospodářskou výchovu a Sociologický klub.

Německou okupaci šťastně přežili profesori brněnské filozofické fakulty I. A. Bláha, E. Chalupný a J. L. Fischer, profesori Vysoké školy zemědělské v Brně T. Čep a J. Peterka i její docent J. Kříženecký. Spolu s ostatními brněnskými sociology (M. Traplem, A. Obrdlíkem, J. Obrdlíkovou, L. Kolaříkovou, M. Ovesným a M. Hájkem) vznikalo postučující odborné zázemí, které ve spojení s posluchači sociologie při Bláhově semináři umožňovalo rychlý rozvoj sociologické práce v Brně. Brněnská sociologická škola vytvořila přirozený protipól pražského sociologického centra. Svými vědeckými výsledky i rozsáhlou sítí osobních a odborných vazeb si formovala postupně své specifické postavení v naší sociologii. Uplatňovala se přitom postupně už také mladá generace (už zesnulý M. Köttner, P. Hauser, J. Černovský, K. Berka, P. Osecký, J. Rychnovský, M. Chýlková-Kubíčková, D. Überhuberová-Paseková, E. Šimková, M. Bílková a další).

Pokusme se stručně shrnout pracovní bilanci jednotlivých institucí pobočky. *Sociologický ústav* se za vedení profesora Bláhy věnoval především svým úkolům výzkumným. V jejich popředí stál široce plánovaný sociologický výzkum města Brna, který byl z Bláhovy iniciativy velkým pokusem o kolektivní spolupráci sociologů. Byl to asi první pokus toho druhu u nás, odhlédneme-li od pražské sociologické akce ze třicátých let, která zjišťovala zrychlující se proces poměšťování pražského okolí. Cílem brněnské výzkumu bylo postihnout soustavným terénním šetřením sociální profil města. Řízen byl prof. Bláhou a okruhem jeho nejbližších spolupracovníků (L. Boček, J. Obrdlíková, M. Hájek); jeho provedení v terénu se však stalo také záležitostí pomocných vědeckých sil Bláhova semináře i ostatních posluchačů sociologie. Zajímavá byla i technika jeho realizace. Rozdání potřebných dotazníků jako podkladů pro šetření umožnila tehdy ještě fungující síť vydávání potravinových lístků. Na jednotlivých obvodních radách města měli tak posluchači možnost předat dotazníky přímo do rukou obyvatel Brna a vysvětlit jim smysl celé akce.

S výzkumem města Brna souvisela těsně nebo volněji také ostatní výzkumná činnost Sociologického ústavu: brněnský lidový folklór (ved. prof. I. A. Bláha), výchovné působení filmu (R. Tesařová), sport z hlediska sociologického (F. Gargela, M. Hájek), psychologického (F. Gargela, L. Kempný, P. Jílek) i antropologického (F. Gargela).

Prof. Bláha se také zúčastnil i jednotně plánovaného programu státní osvětové péče. Navazoval přitom pracovní kontakty s ostravským průmyslovým zázemím. Projevoval rovněž iniciativní zájem o terénní sociologický výzkum práce a života horníků dr. M. Hájka, ať už šlo po roce 1945 o jeho vstupní fázi v ROD, či o fázi srovnávací a vyhodnocující, která proběhla v letech 1946—1948 v oblasti OKD.

Sociologický ústav měl snahu soustředit ve svém rámci soubor odborných referátů: např. referát pro sociologii výchovy, sociologii průmyslu a práce, venkova a země-

dělství, města, lékařství, války a míru, hospodářství, rodiny, mládeže, volného času, sportu a tělesné kultury, sociální psychologii, sociologickou metodologii. Systematická plánová při zřizování referátů nebyla žel doprovázena vždy jejich praktickou realizací.

Nutno si položit otázku, nedocházelo-li za této situace k nežádoucí duplicitě pracovních úkolů Sociologického ústavu s analogickými úkoly brněnských vysokých škol univerzitního, technického či zemědělského zaměření. Je třeba konstatovat, že se tak téměř nestávalo. Byly tu totiž přece jen zásadní funkční rozdíly. Sociologická pracoviště vysokoškolská, zejména univerzitní, byla přece jen zaměřena převážně teoreticky. Pracovní náplň Sociologického ústavu (i když nevyučovala základní aspekty teoretické) byla soustředěna převážně na otázky sociálního plánování, prognostiky a na řešení bezprostředně zadaných úkolů.

V instituční základně brněnské pobočky Masarykovy sociologické společnosti se po roce 1945 výrazně uplatňoval *Ústav pro sociální a hospodářskou výchovu*. Ten se soustředil především na oblast přednáškovou. Ústav měl i vlastní sekci školskou, která realizovala na Moravě první kurs pro lidovýchovné pracovníky. Byli zde seznamováni se základní problematikou humanitních vědeckých disciplín. Nechyběla zde přirozeně ani orientace sociologická, sociálně psychologická a metodologická. K dobru ústavu lze připočíst i početné a hojně navštěvované filologické kursy (hlavně ruštiny a angličtiny).

Sociologický klub byl třetí úspěšnou institucí brněnských sociologů. Svě závažně posláním vědecké, národně kulturní a zejména státně politické plnil výrazně i za německé okupace. Jeho činnost byla tehdy spojena s aktivním, taktickým i taktickým vedením JUDr. Albíny Hořavové-Němcové. Brzy po osvobození ji ve funkci vystřídal dr. M. Ovesný.

Při srovnání poměrů brněnské pobočky Masarykovy sociologické společnosti s analogickou situací pražskou zjišťujeme, že Brnu chybělo po roce 1945 vlastní vydavatelské družstvo, kdežto v Praze existovala Societas. Brzy se však brněnská pobočka soustředila na vydávání samostatné Sociologické knihovny. V ní byly za vedení I. A. Bláhy vydány četné stati a úryvky z děl světových sociologických klasiků, do té doby u nás v českých překladech nedostupných: Comte, Spencer, Tarde aj.

Masarykova sociologická společnost se brzy po osvobození orientovala na některé výhledové pracovní úkoly. Především šlo o to sociologicky zaměřit vědecké odborníky, ať již z oblasti příbuzných společenských věd (etnografie, demografie, folklóristika, ekonomie i vznikající teorie řízení), ať z oblasti vzdálenějších (filologové, právníci, lékaři, filozofové aj.). Brněnská sociologická pobočka usilovala systematicky o šíření vědeckého sociologického poznání mezi kulturní veřejností a lidovými vrstvami.

Zvláště důrazně si brněnští sociologové uvědomovali, že bude třeba zachytit rozsáhlým terénním průzkumem také náš venkov. Vytvořili si proto přiměřenou síť místních stanic a přímých spolupracovníků. Pozornost byla soustředěna zejména na pohraničí (jihomoravské i severomoravské) a na specifické ekologické oblasti (moravské kopanice, Horní Vsacko aj.).

Vzrůstající společenskou poptávku po sociologickém poznání začalo uspokojovat kromě již vzpomenuuté Sociologické knihovny hlavně vydávání Bláhovy Sociologické revue. Po svém přerušení za okupace vycházela od roku 1946 ve svém 12. ročníku v pražském nakladatelství Orbis. Svou úroveň představovala výrazný formát nejen československý, ale i evropský, ba dokonce někdy i světový.

Kromě své vědecké, akademické složky má brněnská pobočka záhy po osvobození i svůj zřejmý druhý aspekt — lidový v nejlepší a nejširší slova smyslu. Svědčí o tom jak četná frekvence a obliba její Sociologické revue, tak také její rozrůstající se kontakty s praxí. Nelze nezpomenout také její přednáškovou činnost, která se těšila značnému zájmu brněnské veřejnosti. Z konkrétních tematických okruhů to byl např. cyklus přednášek o sociální distanci mezi rodiči a dětmi (J. Obrdlíková), o sociologii města a venkova (J. Nejezchleb) a konečně o regionální sociologii (B. Ulrich).

Brněnská pobočka Masarykovy sociologické společnosti přebírala vývojově přirozenou, pracovní podnětnou a organizačně vhodnou formu vědecké decentralizace. Nechtěla nikdy pěstovat nějaký úzký a nezdravý brněnský kult či moravský separatismus, i když si byla plně vědoma výrazných kvalit i společenské významnosti své sociologické práce. Brněnská pobočka doufala, že v tvůrčím budovatelském za-

měření svého úsilí společně s pražským centrem Společnosti zapoji výhledově i ostatní sociologické složky (české i slovenské) tak, aby naše sociologie mohla plnit sociálně odpovědné a vědecky nezbytné úkoly při výstavbě našeho státu a při rozvoji naší společnosti po roce 1945.

Mojmír Hájek

DOCENT PhDr. HANUŠ STEINER, CSc. (1919–1982) JAN STEINER (1950–1982)

Ve věku 63 let opustil naše řady docent PhDr. Hanuš Steiner, kandidát filozofických věd (15. 5. 1919—19. 7. 1982). Po dlouhá léta působil jako vědeckopedagogický pracovník především v oboru marxisticko-leninské filozofie. Podrobnější zhodnocení jeho života i díla přináší proto filozofická řada Sborníku prací filozofické fakulty UJEP (řada B 31). Z naší strany bychom na stránkách sociologické řady Sborníku chtěli připomenout činnost H. Steinera jako sociologa, který se významnou měrou zasloužil o formování a rozvoj marxisticky orientované sociologie v Brně a o zpracování mnoha otázek, společných filozofii a sociologii.

Především se to týká širokého okruhu problémů, v nichž se sociologie stýká s filozofií nejtěsněji — otázek historického materialismu jako filozofického základu marxisticko-leninské sociologie. V té souvislosti nutno připomenout jeho rozsáhlou činnost pedagogickou na brněnské univerzitě a filozofické fakultě, početné jeho učební texty, zaměřené zejména na dějiny předmarxistického sociálně politického, sociálně filozofického a sociologického myšlení (More, Campanella, Hobbes, Harrington, Spinoza, Paine, Radišev, Gercen, Malthus aj.).

Speciální oblastí jeho zájmu byla problematika společenského vědomí. Hlavní výsledky své badatelské práce syntetizoval H. Steiner ve své monografii „Teoretické problémy propagandy a společenského vědomí“ (Spisy filozofické fakulty UJEP, Brno 1968), jediné monografie toho druhu u nás, která vedle primárního zřetel k aspektům filozofickým (pojmoslovný rozbor, komunikační prostředky propagandy, vztahy základny a nadstavby, gnozeologická problematika) zasahuje významně rovněž do oblasti sociologie. Týká se to především kapitol o vztazích mezi propagandou, společenskou skutečností a jejím poznáváním, v nichž H. Steiner zdařile spojuje přístup marxistického filozofa s rozborů speciálně sociologickými. Tyto přístupy se pak projevují zvláště v analýze problematiky veřejného mínění a v kritice nemarxistických sociologických a sociálně psychologických koncepcí společenského vědomí, veřejného mínění a propagandy (Le Bonova psychologie davu, behavioristicko-pragmatické koncepce, freudismus, teorie „Public Relations“).

Ocenit je rovněž nutné Steinerovu aktivní účast na sociologickém dění u nás, jeho početné přednášky na vědeckém fóru, věnované otázkám propagandy, veřejného mínění, problematice hodnocení v sociologii, dějinám české sociologie, kritice nemarxistických sociologických koncepcí, rozborům náboženského vědomí apod. Vždy jsme si vážili jeho erudice, jazykových znalostí, pracovitosti, neobyčejné skromnosti člověka, který měl sociologii velmi rád a zosobňoval plodnou souvztažnost filozofie a sociologie. Po lidské stránce se dokázal vyrovnat s nesnadnými životními osudy, z nichž pobyt v Terezíně, Osvětimi a Mauthausenu byl kapitolou nejtěžší; zároveň se mu však stal životní zkušeností, která jej upevnila v jeho marxistickém přesvědčení a posilovala v jeho celoživotním úsilí — přispět k socialistickému rozvoji naší společnosti.

Připomínáme-li jméno Hanuše Steinera, nelze nezpomenout na jeho syna, Jana Steinera (15. 11. 1950—27. 4. 1982), který tragicky odešel nedlouho před smrtí svého otce. Navázal na jeho zaměření již tím, že vystudoval na filozofické fakultě UJEP obor filozofie — sociologie. Studium sociologie uzavřel ročníkovou prací, věnovanou obsahově analýze tisku, a obor filozofie — výbornou a podnětnou diplomovou prací na téma „Explicace a definice“. Po ukončení fakulty působil jako odborný pracovník v brněnské pobočce Inorgy — Ústavu pro automatizaci řízení v průmyslu. Vykonal zde řadu sociologických prací v štatých zejména se zaváděním automatizovaných systémů řízení v oblasti hutnictví a těžkého strojírenství, s vazbami na příbuzné obory — na metody modelování a na informatiku, tedy opět — v dané specializaci — na hraniční problémy mezi filozofií, logikou a sociologií.

Miroslav Ovesný